

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 14 SEPTEMBER 1960 - No. 2252

Executele
en
bewindvoering

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beheer en administratie van vermogens

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

Safeloketten

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

Handelsinformatie- en Incassobureau

SCHIEDAMSEVEST 42 F

TELEFOON 12 01 76 (m.l.)

ROTTERDAM

schadeverzekering van kantoormachines

Uitgebreide verzekering van alle
soorten kantoormachines (schrijf-
machines - rekenmachines - boek-
houdmachines - Hollerith-installaties).

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM.C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut
Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B. fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor
Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
6 93 00, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

De wereld eet meer suiker

Het verbruik van suiker is na de tweede wereldoorlog enorm toegenomen. In 1958 beliep de wereldsuikerconsumptie ca. 44,5 mln. ton (gerekend in eenheden ruwe suiker) tegen 16,7 mln. ton in 1949 en 20,4 mln. ton gemiddeld vóór de oorlog. Uitgedrukt per hoofd der bevolking is de toeneming van het verbruik eveneens indrukwekkend: sinds 1950 gemiddeld 3,9 pCt. per jaar.

De consumptie van suiker nam niet in alle delen van de wereld in dezelfde mate toe. Na 1940 was zij het grootst in Latijns Amerika, het Nabije Oosten en Afrika. In de periode 1940-1958 verdrievoudigde het totale verbruik in deze gebieden; het verbruik per hoofd verdubbelde. Aan het begin van de tweede wereldoorlog maakte het suiker- verbruik van de grootste tien verbruikerslanden van Noord-West-Europa, de Verenigde Staten, Australië en Nieuw-Zeeland 52 pCt. van het wereldverbruik uit; in 1958 was dit nog slechts 39 pCt. In deze landen hield het totale suikerverbruik nauwelijks gelijke tred met de groei van de bevolking.

De hier vermelde gegevens zijn in details vastgelegd in een rapport van de Internationale Suikerraad, getiteld: „Trends and forces in world sugar consumption, 1959” (auteurs A. Viton en F. Pignalosa van de F.A.O.). Zij zijn van veel belang voor de suikerindustrieën in de diverse landen en voor de regeringen, die uiteindelijk verantwoordelijk zijn voor de verdeling van de produktieve hulpbronnen in een land.

Suiker vervult in ons dieet een dubbele functie. Dit voedingsmiddel vormt een bron van calorieën (sterkt de spieren) en is smakelijk (wekt de eetlust op). In de landen met hoge inkomens wordt 12-18 pCt. van het aantal calo-

rieën van het menselijk dieet in de vorm van suiker genoten, in de landen met lage inkomens 7-8 pCt.

Door de toeneming van het verbruik in de landen met lage inkomens na de oorlog is er een grote verandering in de distributie van suiker gekomen. In dit verband kan men stellen, dat de ontwikkeling van het suikerverbruik aan de volgende twee regels gehoorzaamt: 1. in landen met lage

inkomens reageert het suiker- verbruik met een sterke toeneming, bijna sterker dan alle andere voedingsmiddelen, op een stijging van de inkomens; 2. in landen met hoge inkomens loopt het suikerverbruik bij de huidige voedings- gewoonten niet verder op dan tot 50 à 60 kg per hoofd per jaar ¹⁾.

Tenslotte nog een enkel woord over de prijzen en de verwachtingen omtrent het verbruik in de toekomst. De klein- en groothandelsprijzen van suiker vertonen tussen de landen onderling buitengewoon grote verschillen, door verschillen in belastingen, produktie- en distributiekosten enz. In de meerderheid der landen lag de kleinhandels-

prijs van suiker in 1957 evenwel tussen 15 en 20 dollarcent per kg (Nederland 23,2 dollarcent).

Het wereldsuikerverbruik zal vermoedelijk blijven stijgen. De rapporteurs van de Internationale Suikerraad verwachten dat het, bij een jaarlijkse toeneming van het reële inkomen per hoofd met 3,1 pCt., d.i. het gemiddelde van 42 landen tussen 1951 en 1956, en uitgaande van een bevolkingsgroei van 1,45 pCt. per jaar en onveranderde prijzen, tegen 1965 tot 56 à 58 mln. ton zal zijn opgelopen.

¹⁾ Dit geldt misschien alleen voor volken van Europese origine.

²⁾ s-Gravenhage.

G. GREIDANUS, ec. drs.

Wereldsuikerverbruik vóór de oorlog en in 1958 a)

	Totaal verbruik (x 1.000 ton)		Verbruik in kg per hoofd		
	Vóór de oorlog	1958	Vóór de oorlog	1958	1958 t.o.v. vóór de oorlog in pCt.
West-Europa	6.906	10.301	25,2	32,3	128
Noord-Amerika ..	6.488	8.992	46,5	47,0	101
Midden-Amerika ..	629	1.798	16,6	28,7	173
Zuid-Amerika ...	1.388	4.219	16,8	31,8	189
Nabije Oosten ...	310	1.153	7,9	13,1	267
Verre Oosten (excl. China) ...	2.859	5.611	4,7	6,8	145
Afrika	821	2.509	5,0	10,6	212
Oceanië	464	714	43,3	45,8	106
Totaal	19.865	35.297	14,3	18,8	131
Gecorrigeerd totaal b)	19.910	35.447	14,4	18,9	131
Oost-Europa en U.S.S.R.	3.652	8.098	12,9	26,8	208
China, Mongolië en Noord-Korea	470	900	1,0	1,4	140
Wereldtotaal	24.032	44.445	11,2	15,8	141

a) Gerekend in eenheden ruwe suiker.

b) Correctie in verband met het feit, dat de export van suikerhoudende produkten van Ierland, Nederland en Australië niet in het suikerverbruik van de importlanden is begrepen.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De wereld eet meer suiker, door Drs. G. Greidanus	899	Bedrijfseconomische notities:	
Het pachtbeleid: controversen en compromissen (I), door Prof. Dr. J. Pen	900	Perikelen bij dubbele claimmissies, door J. G. Nolst Trenité	908
Een voorspelling van de economische toestand van België, door H. Gléjser	903	Notities:	
De Venezolaanse petroleumindustrie, door Dr. M. Vajda	906	Zonnebrand	907
		Mededelingen voor economen	909
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman ..	910
		Statistieken	911

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
 Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. J. Hartemink.
 COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
 J. van Tichelen; R. Van deputte; A. J. Vlerick.

Het pachtbeleid: controversen en compromissen

(I)¹⁾

De pachtvorming als politiek probleem.

Sinds de Pachtwet 1937 is de vorming van pachtprizen in Nederland meer en meer een politiek vraagstuk geworden. Deze wet liet de bescherming van de pachter nog over aan de Pachtkamers der kantongerechten of het Pachtbureau, welke taak sedert het Pachtbesluit 1941 aan de Grondkamers werd overgedragen. Maar deze organen werd slechts een algemeen en vaag criterium meegegeven: een redelijke winst voor de pachter bij een behoorlijke exploitatie van het gepachte. In 1958 is de Pachtwet 1957 in werking getreden. Deze bindt de gedragslijn der Grondkamers bij de goedkeuring der pachtvereenkomsten aan normen, die bij K.B. worden vastgesteld. Op deze normen concentreert zich het probleem, en de behoefte aan een duidelijk omljnd beleid ten opzichte van pachtniveau en pachtbouw is door deze centralisatie geaccentueerd.

Er is kritiek op en meningsverschil over de normen, maar er wordt weinig over geschreven. Sommigen vinden de huidige pachten te laag, omdat zij lagere reële inkomens voor de eigenaren opleveren dan vroeger, of omdat zij, gekapitaliseerd, tot „onnatuurlijk” lage grondprizen leiden die niet te handhaven zijn. De mening wordt ook wel vernomen, dat de pachtprizen de produktiviteit van de grond niet weerspiegelen; de grond is ondergewaardeerd. Anderen vinden de pachten te hoog, in zoverre zij de lage inkomens van een deel der boeren in de hand werken. Voorts wordt het argument gehoord dat deze pachten alleen bij de gratie van de landbouwsteun kunnen worden betaald en dus in feite ten laste van de Schatkist komen; zo gezien is de grond overgewaardeerd. De pachtverschillen tussen gronden met verschillende vruchtbaarheid worden te gering gevonden (destijds door de Commissie Bodemegaliseringsfonds, blijkens haar rapport van 1952, en ook thans nog door velen) maar anderen wijzen er op, dat de winsten bij de beter renderende bedrijven wenselijke buffers vormen, die vooral niet in kosten mogen worden getransformeerd. Er zijn tal van speciale moeilijkheden; een pachter bijv., die in de grond investeert, loopt het risico eerlang voor dit nuttige streven te worden gestraft door een hogere pacht. De gebouwnormen zijn vaak te laag om herbouw mogelijk te maken, maar soms worden zij te hoog geacht voor de diensten die het gebouw, sociaal-economisch gezien, bewijst. Een algemene klacht is, dat de huidige normen te veel historisch bepaald zijn en te weinig berusten op welomlijnde denkbeelden.

De discussies over deze zaken vinden plaats in verschillende commissies en in het Landbouwschap. Toen de S.-E.R. zich in 1953 over de grondslagen van het pachtbeleid uitsprak heeft hij formuleringen weten te bedenken, die

¹⁾ Deze aantekeningen hebben de weerslag ondervonden van vele gesprekken die de ondergetekende mocht hebben met deskundigen op het gebied van de pachten (met name met Ir. R. van Hees). Zij zijn uiteraard ook beïnvloed door discussies in de Adviescommissie voor het grond- en pachtprispel (ex art. 155 van de Pachtwet 1958). De schrijver is de leden van deze commissie erkentelijk voor de geduldige wijze waarop zij tot zijn inzicht hebben bijgedragen. Het spreekt vanzelf, dat niemand anders dan de ondergetekende verantwoordelijk is voor de in dit artikel uitgesproken meningen.

een zekere eenheid der geesten suggereerden²⁾. In feite bleken de controversen naderhand aanzienlijk, maar niet onverzoenlijk. Zij kunnen evenwel niet langs strikt rationele weg worden opgelost, doch vergen een politiek compromis.

Dit compromis wordt gemakkelijker, naarmate het denken minder wordt beheerst door een tweetal zienswijzen, die, bewust of onbewust, nog voorkomen. De ene visie: de rijke landeigenaar buit, gemakkelijk zittend, de arme pachter uit, die met zijn gezin hard moet werken om de last op te brengen. De andere visie: de boer, die zijn leven lang geploeterd heeft om zijn bedrijf in eigendom te verkrijgen en dit eigen bedrijf op zijn oude dag is gaan verpachten, wordt door een schraal pachtbeleid beroofd van de vruchten van zijn arbeid³⁾. Beide situaties doen zich in Nederland misschien voor, al weten wij niet in welke verhouding; maar zij zijn te extreem en te strijdig om er een beleid op te kunnen baseren. Zoveel is zeker, dat het aandeel van de pacht in het nationaal inkomen in de laatste decennia sterk is gedaald, en thans het verrassend lage cijfer heeft bereikt van ca. $\frac{1}{2}$ pCt. netto; het bruto-cijfer ligt in de orde van grootte van $1\frac{1}{2}$ pCt. Sommigen ontleen daaraan een argument tot verhoging der pachtnormen. Maar de logica daarvan is zwak.

Een factor, die daarentegen het politieke denken wel behoort te beïnvloeden, is deze: nu een aanzienlijk deel van de landbouw, langs de weg van subsidiëring of monopolieheffing, financieel wordt gesteund, hebben pachtpeilverhogingen de neiging, afgewenteld te worden op de belastingbetaler of de consument. Deze afwenteling heeft wijdvertakte repercussies. Het is daarom onjuist, het pachtprobleem à la Ricardo te zien als een verdelingsprobleem tussen grondeigenaren en pachter, waar de rest van de gemeenschap buiten staat. Dit gaat wel op in de tuinbouw, maar niet in het overgrote deel van weide- en akkerbouw. De verdeling vormt daar een algemeen economisch vraagstuk, dat niet aan agrarische deskundigen of zuiver agrarische beleidsinstanties kan worden overgelaten. De toekomst van het pachtbeleid zal vooral worden bepaald door de mate, waarin de algemeen economische politiek haar stempel op de pachtnormen weet te drukken.

Het compromis behoeft geen volledig arbitraire beslissing te zijn. Er is meer in het geding dan een naakte belangenstrijd. De pacht vervult een aantal functies in de samenleving, en de hoogte der pachtprizen moet zodanig zijn, dat deze functies zo goed mogelijk tot hun recht komen. Dit ontnemt aan het pachtbeleid weliswaar niet zijn compromiskarakter — een objectieve, „wetenschappelijke” oplossing is niet mogelijk — maar het inacht nemen van deze gezichtspunten maakt althans een gedeeltelijke beredenering en objectivering mogelijk. Een achttal dezer gezichtspunten wordt hieronder kort besproken. Maar eerst moet nog een opvatting worden besproken, die velen

²⁾ Advies inzake het beleid ten aanzien van het pacht- en grondprispel, 1953.

³⁾ Deze onrechtvaardigheid wordt niet voltrokken aan de belegger die een hoeve koopt: hij betaalt, volgens de Wet op de vervreemding van landbouwgronden, de gekapitaliseerde waarde van de toegestane pachtprizen.

aanspreekt: het pachtbeleid zou moeten steunen op de „economische waarde” van de grond.

De economische waarde van de grond als richtsnoer.

Het ligt voor de hand, dat de pachtprizen zoveel mogelijk een weerspiegeling zouden moeten zijn van de „economische waarde” van de grond, of van hetgeen de verpachter „economisch toekomt”. Nadere beschouwing leert evenwel, dat deze uitdrukkingen geen vaste inhoud hebben. Zo men er de evenwichtsprijs van de grond in de vrije markt mee mocht bedoelen is het een bezwaar, dat de vraag en het aanbod inelastisch zijn, de vrije prijs zeer hoog zou komen te liggen, en het pachtbeleid zich juist ten doel stelt de als te hoog ervaren pachtprizen te vermijden. Zou men de „economische waarde” zien als het resultaat van een toerekeningsprocedure, dan rijzen moeilijkheden bij het waarderen van de andere produktiefactoren, die tot het resultaat van de produktie hebben bijgedragen, in casu van de arbeid van de ondernemer en zijn medewerkende gezinsleden⁴⁾. Toch bepalen deze in belangrijke mate het deel van de bruto-opbrengst, dat aan de grond wordt toegerekend. De vraag rijst echter ook: welke beloningsfactor moet bij de toerekening restpost zijn? Daaromtrent bestaan allerlei opvattingen. Ook is het een moeilijkheid, dat pacht-prijsverhoging tendert tot verhoging van de prijzen der eindprodukten, zodat de toerekening in een cirkelredenering terecht komt. Wil men de inkomensoverdrachten bij de toerekening buiten beschouwing laten en de pachtprizen opsporen die bij een vrije prijsvorming tot stand zouden komen, dat geraakt men in een moeras van hypothetische waarderingen — een „vrije” prijs van de arbeid?, een fictieve prijs van de kunstmest?, agrarische wereldmarktprijzen op een overschottenmarkt?, welk teeltplan? — die geen zinvolle aansluiting hebben bij het te voeren beleid.

De grensproduktiviteitstheorie biedt evenmin een stevig houvast. Weliswaar is het aannemelijk, dat op veel landbouwbedrijven de grensproduktiviteit van de grond hoger is dan die van de ondernemersarbeid — onderzoekingen van Ir. J. F. van Riemsdijk, gepubliceerd in „E.-S.B.” van 29 januari 1958, wijzen in deze richting — maar dit zegt weinig anders dan dat de grond schaars is, en de betekenis van het pachtbeleid moet in eerste instantie worden gezocht bij het voorkomen van te lage ondernemingsinkomens, die uit een strijd om de schaarse landbouwgrond zouden voortvloeien. Ook de toepassing van de grensproduktiviteitstheorie ontmoet overigens de moeilijkheid, dat een aanmerkelijk deel van het „marginal revenue product” het gevolg is van de landbouwsteun. Als regel is dit deel zelfs vele malen groter dan de pacht zelf.

De weg van de economische toerekening dunkt ons derhalve niet de beste⁵⁾. Het gaat trouwens niet om de oplossing van een theoretisch waardeprobleem, maar om de bepaling van een standpunt in een praktische beleidszaak: welke pachtprizen leiden tot een zo goed mogelijke vervulling van de verschillende functies van de pacht in de samenleving⁶⁾. De hieruit voortvloeiende gezichtspunten komen thans kort aan de orde.

⁴⁾ Ook de Overheid draagt bij tot het agrarisch produktieresultaat, bijv. via research en voorlichting. Sommigen willen haar daarom een recht op een deel van de opbrengst geven.

⁵⁾ *Hinc illae lacrimae*, zeggen sommigen.

⁶⁾ Dit neemt niet weg, dat het bij het bepalen van pachtverschillen tussen percelen nuttig kan zijn te weten, welke de invloed is van de kwaliteitsverschillen op het produktieresultaat. De kwaliteit van de grond wordt door een groot aantal factoren bepaald: samenstelling, profielopbouw, hoogteligging, bodem-

Gezichtspunt no. 1: bescherming van het inkomen van de pachter.

Dit is vastgelegd in art. 3, lid 3 van de Pachtwet, dat een redelijke verhouding eist tussen pachtprizen en bedrijfsuitkomsten bij een behoorlijke bedrijfsvoering (waarbij de redelijke belangen van de verpachter mede in acht moeten worden genomen). Aan deze gedachte kan inhoud worden gegeven door de toepassing van de werkclassificatie op de arbeid van de boer. Dat klinkt velen onaangenaam in de oren, maar het is geen onredelijke methode. Bij de kostprijsberekeringen, die als basis voor het garantiebeleid hebben gediend, werd een soortgelijke methode toegepast. Voor 1958 werd bijv. voor een gemengd bedrijf van 10 ha een beloning voor de boer vastgesteld van f. 6.750; voor akkerbouwbedrijven van 50 ha f. 8.650 enz. De moeilijkheid is echter, dat het vasthouden aan deze minimuminkomens in vele gevallen geen ruimte laat voor enige pacht. Het garantiebeleid geeft immers geen volledige waarborg, dat de ondernemersinkomens niet beneden deze grenzen dalen. Gebeurt dit, dan moet een compromis worden gevonden. Velen zijn de mening toegedaan, dat de oplossing moet worden gezocht bij een lagere waardering van de arbeid der medewerkende gezinsleden; deze beloningen zouden, als element der kostprijsberekeringen, in het verleden teveel zijn opgeschroefd, ten koste van de berekende ruimte voor de netto-pacht. Vele anderen denken daar heel anders over; zij zien deze beloningen als sociale verworvenheden, waaraan terwille van het pachtbeleid niet mag worden getornd.

Intussen lost de werkclassificatie ook de vraag niet op, hoe een surplus boven ondernemersinkomen en minimumpacht (zie hieronder) moet worden verdeeld over pachter en verpachter. Daarvoor worden wel eens vuistregels aanbevolen, die dan het, in landbouwkringen heersende, rechtsgewoel zouden weerspiegelen. Een verdeling van drie (voor de pachter) op één (voor de eigenaar) is wel eens ter sprake geweest. Die verdeling is niet dwaas en heeft het voordeel tot concrete rekenschema's te leiden, maar zij is niet bijzonder gefundeerd. De vraag rijst, of de regel van 3 : 1 ook op negatieve surplusen zou moeten worden toegepast. Met zekerheid valt daarover niets te zeggen.

Gezichtspunt no. 2: bescherming van de belangen van de verpachter.

Het spreekt vanzelf, dat de bruto-pacht in de eerste plaats de kosten van het grondgebruik moet goedmaken: de publiekrechtelijke lasten, de rente over het slijtende deel der investeringen, het onderhoud en de afschrijving. Dit is de minimum-pacht. Maar deze schijnbaar eenvoudige regel kan alreeds tal van discussies uitlokken. De opvatting, dat de grond een eeuwigdurend produktiemiddel is, mag dan niet worden aangehangen; het blijkt toch moeilijk om een onderscheid te maken tussen „the original and indestructible powers of the soil” en de bestanddelen, waarop moet worden afgeschreven. Behalve technische slijting (klink, moeheid) ware rekening te houden met economische slijting, omtrent welker betekenis de opvattingen uiteenlopen. De een vindt voorts, dat herkaveling eens en voorgoed heeft plaatsgevonden, de ander ziet de verbetering van de verkaveling als een voortdurend proces, waar-

(vervolg noot 6)

structuur, bemesting, waterbeheersing, verkaveling, bereikbaarheid t.o.v. de bedrijfsgebouwen enz. De invloed van deze onderscheiden factoren op het produktieresultaat tracht men vast te stellen door zgn. polyfactoranalyse.

mee bij de afschrijvingen rekening moet worden gehouden. Onderhoud en verbetering zijn, speciaal bij de bedrijfsgebouwen, moeilijk te scheiden. Ernstige meningsverschillen doen zich juist omtrent deze gebouwen voor. Welhaast iedereen is van mening, dat er in Nederland te veel boeren op te kleine bedrijven zitten, en dat er dus ook te veel boerderijen zijn, maar lang niet iedereen wil dit verdisconteren in de afschrijvingsbedragen. Sommigen menen, dat een te veel aan boerderijen best te verhelpen zou zijn, en als de Overheid dat niet wil, zij de extra-kosten per ha maar door de gemeenschap moet laten betalen. Anderen gruwen van een geforceerde verkleining van de boerenstand, maar zij zijn het ook niet eens met de financiële manipulaties (i.c. differentiële subsidies aan kleine bedrijven), die de bijzondere lasten van de versnippering op de gemeenschap moeten afwentelen. Voorts kan het feit, dat veel gebouwen groter en onpraktischer zijn dan nodig is, tot uiteenlopende visies op de afschrijvingen leiden. Tenslotte is er verschil van inzicht omtrent de toekomstige bouwwijzen, waarop de vervangingswaarden moeten worden afgestemd. De een denkt veel optimistischer over de kostenbesparingen die moderne bouwwijzen meebrengen dan de ander. Het gevolg van al deze meningsverschillen is, dat ieder afschrijvingsbedrag, hoe ook gekozen, een compromis in zich bergt.

In weerwil van deze verwickelingen staan we bij het bepalen der kosten van het grondgebruik nog op betrekkelijk vaste bodem. Dat verandert bij de vraag, welke netto-pacht de eigenaar behoort toe te vallen. Wat zijn de „redelijke belangen van de verpachter?“. Een vast deel van het gezamenlijke surplus van grondeigenaar en ondernemer; bijv. een vierde? Of meer? Of misschien veel minder? Wie, op het voetspoor van Ricardo, H. George en vele anderen, de pacht ziet als een functieloos inkomen, vindt weinig aanleiding de pachter en de volkshuishouding met nettopachten te belasten; zij zouden dan slechts een soort sociaal doel dienen, of, indien dit doel niet kan worden aangewezen, bloot staan aan de „single tax“. Maar deze opvatting miskent een aantal functies van de netto-pacht, die hieronder nog aan de orde komen. Uit deze functies vloeien indicaties voort omtrent de mate, waarin de grondeigenaar in het netto-resultaat behoort te delen.

Gezichtspunt no. 3: instandhouden van het instituut van de pacht.

Dit mag eigenlijk wel voorop worden gesteld. Bij een te geringe netto-pacht kan van de belegger niet worden verwacht, dat hij zijn vermogen in landerijen en boerderijen steekt. Een goed ding, zullen sommigen denken, want dan kan de boer, bij de lage koopprijzen die zullen gaan heersen, zijn eigen hoeve kopen — en is een eigengeërfde boer niet een solider wervel in de ruggegraat van de maatschappij dan een pachter? Misschien wel, maar het gevaar dreigt, dat niet iedere aspirant-boer over voldoende eigen vermogen beschikt, zodat zijn bedrijfsuitrusting lijdt onder de financiële eisen, die de hoeve stelt. Dat verhoogt de produktiviteit bepaald niet. En ook is het niet denkbeeldig, dat de noodzaak om het gehele bedrijf te financieren zal leiden tot een voorkeur voor kleinere bedrijven en dus tot versnippering. Tenslotte zou een verschrompeling van de nettopachtprijs, die het instituut van de pacht aantast, tot een eigenaardige afwijking leiden tussen intrinsieke pacht (het surplus voor de eigenaar-gebruiker) en de betaalde pacht. De helft van het Nederlandse areaal is thans in handen van eigenaars-gebruikers. De intrinsieke pacht laat zich weliswaar niet vaststellen, maar een al te groot écart geeft een

spanning die zich met name uit, indien de eigenaar-gebruiker, op leeftijd gekomen, zijn bedrijf wil gaan verpachten.

Reeds uit dezen hoofde is een zekere netto-pacht gewenst, al kan zij, wellicht, bescheiden zijn. Er zijn echter andere functies van de pacht, die tot een hogere pachtprijs moeten leiden dan die, welke hier in het geding is.

Gezichtspunt no. 4: behoud van het agrarisch gebruik van de grond.

Te lage netto-pachten drijven de grond uit de landbouw. Dit leidde de S.-E.R. tot een zijner hoekstenen van de pachtbouw: op de marginale gronden moet een zekere netto-pacht (bijv. f. 10 of meer) worden betaald.

Tegenover dit zeer redelijk argument kan worden gesteld, dat het in combinatie met de wens tot een flinke pachtdifferentiatie (zie hieronder) leidt tot een hoog pachtpeil, dat zonder meer niet door de pachters kan worden opgebracht. M.a.w.: de landbouwsteun komt niet alleen bij de slecht-renderende bedrijven terecht, maar bij alle bedrijven, en vloeit dan door naar de grondeigenaar. Dit leidt sommigen tot de conclusie, dat de eigenaar der marginale gronden de netto-pacht wel moet ontvangen, maar dat de gelden niet door de pachter moeten worden betaald, doch door de Overheid. Dat betekent dus een gedifferentieerde pachttoeslag uit de Schatkist. De last komt dan te liggen bij de gemeenschap en vormt de prijs voor het in produktie houden van deze gronden.

Anderen erkennen het argument, als zodanig niet. Zij zien geen bezwaar in de onttrekking van de marginale gronden aan de landbouw (Thurlings). Er ligt achter deze kwestie uiteraard weer een reeks andere controversen, waarop hier niet behoeft te worden ingegaan.

Gezichtspunt no. 5: produktiviteitsverhoging door de pachter.

De vraag, hoe een boer reageert op hoge en lage pachten is een moeilijke. Er is hierover weinig bekend, zodat tegengestelde opvattingen naast elkaar staan. Een eerste benadering: aangezien de pacht vaststaat (d.w.z. afhangt van de kwaliteit en de ligging van de grond, en niet van de winst) beïnvloedt zij het gedrag van de ondernemer, dat op winstmaximering is gericht, niet. Teeltplan, inspanning e.d. zijn ongevoelig voor de pachtprijs, behalve in zoverre de door de pacht verkleinde winst de financieringsmogelijkheden vernauwt. Door deze laatste oorzaak heeft pachtverhoging per saldo een schadelijke werking op de produktiviteit: zij remt het aanschaffen van een betere uitrusting.

Doch agrarische deskundigen zien dit ook wel anders. „Lage pachten, luie boeren“ schijnt in landbouwkringen een bekend gezegde te zijn. Dit zou er op wijzen, dat sommige boeren niet streven naar een maximaal, maar naar een gegeven inkomen. Hoge pachten zouden aanzetten tot scherper opletten bij de keuze van het teeltplan, de werkwijze e.d. Te hoge pachten zouden de boer echter verleiden tot een vlucht in speculatieve gewassen of tot de intensieve bebouwing. Ergens zou een optimale pachtprijs liggen. Het is moeilijk te zeggen, wat hier van waar is. Het ziet er naar uit, dat de toenemende rationaliteit van de Nederlandse ondernemer het op de duur winnen zal. Lage pachten zijn dan in zoverre te prefereren (ook en met name voor de betere gronden) dat zij bijdragen tot de financieringsmogelijkheden voor een bedrijfsuitrusting die steeds hogere eisen stelt, en waar de toekomst van onze landbouw in sterke mate van afhangt. Maar de voorstanders van hogere pachten zullen verontwaardigd vragen: moet de grondeigenaar dat betalen?

Door een studiegroep van het „Departement voor toegepaste economie van de Vrije Universiteit te Brussel” is een prognose opgesteld betreffende de Belgische economie in de jaren 1965, 1970 en 1975. Volgens deze prognose zal het aanbod op de arbeidsmarkt van 1955 tot 1975 dalen met ca. 81.000 personen. In verband hiermede pleiten de opstellers van de prognose voor overheidsmaatregelen om de overgang van arbeidskrachten uit bedrijfstakken met lage naar bedrijfstakken met hoge produktiviteit te vergemakkelijken. Voorts breken zij een lans voor het treffen van maatregelen die tot doel hebben het totale aanbod van arbeidskrachten te vergroten. De gemiddelde jaarlijkse groei van het bruto nationaal produkt gedurende genoemde jaren wordt becijferd op 2,7 pCt. Er worden geen belangrijke veranderingen verwacht in het aandeel dat de consumptie van gezinnen, het verbruik door de Overheid en de bruto kapitaalvorming in het nationaal produkt vertegenwoordigen. Wel worden belangrijke verschuivingen binnen deze sectoren voorspeld. De uitvoer zal naar schatting toenemen van B.fr. 161 mrd. in 1953-1957 tot B.fr. 361 mrd. in 1975 en de invoer van B.fr. 151 mrd. tot B.fr. 350 mrd. (in prijzen van 1958).

Een voorspelling van de economische toestand van België

Inleiding.

Sedert een drietal jaren houdt de „Groupe d'Etudes de la Comptabilité Nationale”¹⁾ zich bezig met het bestuderen van de economische ontwikkeling in België op lange termijn. Zij heeft onlangs een studie het licht doen zien, die kan worden beschouwd als de meest gedetailleerde prognose die ooit in België is gemaakt²⁾. In de veronderstelling, dat ook de Nederlandse lezer er belangstelling voor zal hebben, zal in het onderstaande enige aandacht aan deze voorspelling, betrekking hebbend op de jaren 1965, 1970 en 1975, worden geschonken.

Het valt niet te verwonderen, dat er in België thans grote belangstelling bestaat voor de economische toekomst. De totstandkoming van de Euromarkt, het saneringsprogramma voor de steenkolenmijnen en voor de Nationale Maatschappij der Spoorwegen, het schoolakkoord, dat in een paar jaar in een veelvoud der uitgaven voor de opleiding en het wetenschappelijk onderzoek voorziet, en tenslotte het losmaken van de banden met de Kongo³⁾, zijn factoren die de Belgische economie aanzienlijk zullen beïnvloeden. In de genoemde studie wordt de wens uitgesproken, dat bij het treffen van maatregelen inzake deze en andere vraagstukken, zal worden uitgegaan van een samenhangende raming der economische ontwikkeling in haar geheel.

Methode.

De prognose is gebaseerd op de volgende veronderstellingen:

¹⁾ Deze studiegroep behoort tot het „Departement voor toegepaste economie van de Vrije Universiteit te Brussel” (DULBEA).

²⁾ „Perspectives de l'économie belge”, Cahiers Economiques de Bruxelles, no. 6, februari 1960, blz. 301-343.

³⁾ De heer R. de Falleur, lid van de „Groupe d'Etudes”, zal binnenkort een uitvoerige studie publiceren, waarin nader zal worden ingegaan op de invloed die de Belgische economie zal ondergaan van het zelfstandig worden van de Kongo. Deze invloed wordt vaak overdreven voorgesteld. De auteur berekent, dat, bij een totaal verbreken van de banden met de Kongo, maximaal 3 pCt. van het bruto nationaal produkt verloren zal gaan. In een later artikel hopen wij op het bedoelde onderzoek terug te komen.

— met betrekking tot buitenlandse gebeurtenissen:

1. er komt vóór 1975 geen wereldoorlog of een ernstige economische depressie;
2. de wereldeconomie blijft sneller groeien dan de Belgische;
3. de Gemeenschappelijke Markt komt tot stand in een tempo zoals vastgelegd in het Verdrag van Rome;

— met betrekking tot de Belgische economische politiek:

1. zoals in het verleden, zal de Overheid geen absolute voorrang aan de expansie verlenen; andere doelstellingen, in het bijzonder het streven naar stabiliteit der prijzen, zullen vaak de voorkeur krijgen;
2. door de verwezenlijking van de Gemeenschappelijke Markt zal de Regering evenwel genoodzaakt zijn meer aandacht te schenken aan de economische ontwikkeling.

De prognose is als volgt opgezet. Voor de jaren 1965, 1970 en 1975 is een raming gemaakt van het aanbod op de arbeidsmarkt alsmede van de verdeling ervan over enkele sectoren. Vervolgens is, rekening houdend met deze raming, voor dezelfde jaren het bruto nationaal produkt⁴⁾ berekend. Daarna is een schatting gemaakt van de componenten van de binnenlandse vraag en van de toeneming van de kapitaalgoederenvoorraad. Tenslotte is de in- en uitvoer becijferd, die nodig zal zijn om deze toeneming te financieren en beleggingen in het buitenland mogelijk te maken.

De werkgelegenheid.

Het aanbod van arbeidskrachten zal een belangrijke vermindering ondergaan. Als oorzaak hiervan kan worden gewezen op twee factoren⁵⁾, t.w. de lage geboortecijfers

⁴⁾ In constante prijzen en overeenkomstig de definities van de O.E.E.S. Voor alle voorspellingen werd als basis het rekenkundig gemiddelde van de jaren 1953 tot 1957 gekozen.

⁵⁾ Voor meer bijzonderheden zij verwezen naar L. Derwa: „Essai de prévision de la quantité de travail en 1960, 1965, 1970, 1975”, Cahiers Economiques de Bruxelles, no. 4, juli 1959, blz. 511-527.

in de oorlogsjaren, waardoor het aanbod tot 1965 met 2 pCt. zal dalen (voor de jaren 1965 tot 1975 wordt geen noemenswaardige daling van de beroepsbevolking verwacht) en de arbeidstijdverkorting met ongeveer 10 pCt. in de loop van twintig jaar. In totaal zal het aantal werkuren tussen 1953 - 1957 en 1965 met ca. 7,5 pCt. en tussen 1965 en 1975 met ca. 4,5 pCt. dalen.

Tabel 1 geeft een overzicht van de voorspellingen inzake de verdeling der beroepsbevolking over verschillende sectoren.

TABEL 1.
De werkgelegenheid in enkele sectoren
(in 1.000 personen)

Sectoren	1953-1957	1975	Aandeel in totale werkgelegenheid in pCt. in	
			1953-57	1975
Totale werkgelegenheid	3.508	3.427	100,0	100,0
Enkele sectoren waarin de werkgelegenheid zal afnemen	1.312	921	37,5	26,9
landbouw	349	184	9,9	5,4
steenkolenmijnen	155	77	4,4	2,3
spoorwegen	100	69	2,8	2,0
handel	413	370	11,8	10,8
huishoudelijk personeel	144	116	4,1	3,4
leger	151	105	4,3	3,0
Overheidsdiensten	282	405	8,0	11,8
administratie	182	245	5,2	7,1
onderwijs	100	160	2,8	4,7
Overige sectoren (saldo)	1.914	2.101	54,6	61,3

Uit deze tabel blijkt, dat de werkgelegenheid in de „overige sectoren”, die zowel sectoren met grote expansiemogelijkheden als sectoren met een stabiele of zelfs licht dalende werkgelegenheid omvatten, met ongeveer 190.000 arbeidskrachten zal toenemen. Deze toeneming met ca. 10 pCt. betekent, wanneer rekening wordt gehouden met de verwachte arbeidstijdverkorting van eveneens 10 pCt., per saldo een onveranderd aantal werkuren. Het eventueel voeren van een meer actieve expansiepolitiek zal dus waarschijnlijk worden bemoeilijkt door een tekort aan arbeidskrachten. Uit dit tekort zouden nadelige gevolgen kunnen voortvloeien voor het tot ontwikkeling brengen van nieuwe industrieën. De opstellers van de prognose pleiten derhalve voor overheidsmaatregelen om de overgang van arbeidskrachten uit bedrijfstakken met lage naar bedrijfstakken met hoge produktiviteit aan te moedigen en te vergemakkelijken. Zij breken voorts een lans voor het treffen van maatregelen die tot doel hebben het totale aanbod van arbeidskrachten te vergroten, zoals bewuste immigratiepolitiek, wijziging van de pensioenwetgeving waardoor het blijven werken na de pensioengerechtigde leeftijd wordt aangemoedigd⁶⁾ en bevordering van de vrouwenarbeid.

Het bruto nationaal produkt.

De „Groupe d'Etudes” is bij haar schatting van de toekomstige groei van het bruto nationaal produkt als volgt te werk gegaan. Allereerst werden voor vier sectoren afzonderlijk voorspellingen gedaan, nl. voor de landbouw, de huisvesting, de Overheid en het huishoudelijk personeel.

⁶⁾ In het programma van de nieuwe Regering Eyskens wordt een eerste stap in deze richting ondernomen; het ligt nl. in de bedoeling de pensioengerechtigde leeftijd voor ambtenaren te verhogen.

elk aandeel

'Vereenigd

Bezit van

1894'

vormt in

feite een

deskundig

samengestelde

aandelen-

portefeuille

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in ruim 175 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD

BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico.

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

Voor de overige sectoren, wier toegevoegde waarde ca. 80 pCt. van het bruto nationaal produkt tegen factorprijzen uitmaakt, werden twee alternatieve econometrische functies van het Cobb-Douglas-type aangewend. De ene werd opgesteld door J. Waelbroeck ⁷⁾ en verklaart de ontwikkeling in België van 1948 tot 1957; de andere danken wij aan een groep deskundigen van de E.G.K.S. en heeft betrekking op een langere periode, doch geldt niet voor België in het bijzonder maar voor alle ontwikkelde landen. Al naar de eerste of de tweede formule wordt gebruikt, komt men tot een jaarlijkse groei van het bruto nationaal produkt van 3,2 of 2,5 pCt. De keuze van de leden der „Groupe d'Etudes” is gevallen op een cijfer dat daar tussen ligt, nl. 2,7 pCt., hetgeen neerkomt op 2,2 pCt. per hoofd der bevolking.

TABEL 2.

Het bruto nationaal produkt naar enkele sectoren

(toegevoegde waarde tegen factorkosten; in mrd. B.fr. van 1958)

Sectoren	1953-1957	1975	Gem. stijging per jaar	Aandeel in het bruto nat. produkt	
				1953-57	1975
	mrd. fr.		pCt.	pCt.	
Landbouw	32,4	41,5	1,25	6,7	5,0
Overheid	44,9	60,7	1,5	9,2	7,3
Huisvesting	37,0	44,5	0,9	7,6	5,4
Huishoudelijk personeel	6,1	4,9	-1,1	1,3	0,6
Andere sectoren	365,5	676,0	3,1	75,2	81,7
steenkolenmijnen	24,5	16,1	-1,5	5,0	1,9
cokes en gas	1,8	2,8	2,2	0,4	0,4
elektriciteit	6,8	23,3	6,3	1,4	2,8
petroleum	1,4	4,7	6,2	0,3	0,6
energie	34,5	46,9	1,6	7,1	5,7
ijzer en staal	15,2	28,4	3,2	3,1	3,4
saldo	315,8	600,7	3,3	65,0	72,6
Bruto nat. produkt	485,9	827,6	2,7	100,0	100,0

Het is interessant deze prognose te vergelijken met hetgeen in het verleden door de Belgische economie werd verwezenlijkt (tabel 3).

TABEL 3.

Toeneming van het bruto nationaal produkt en van de produktiviteit in het verleden en in de toekomst

	Gemiddelde groei per jaar (in pCt.)		
	1910 tot 1948	1948 tot 1957	1953-57 tot 1975
Bruto nationaal produkt	+ 0,8	+ 3,7	+ 2,7
Aantal gewerkte uren	- 0,6	0	- 0,5
Produktiviteit per gewerkt uur	+ 1,4	+ 3,7	+ 3,2

De componenten van de vraag.

Er worden geen belangrijke veranderingen verwacht in het aandeel dat de consumptie van gezinnen, het verbruik door de Overheid en de bruto kapitaalvorming van het bruto nationaal produkt uitmaken ⁸⁾, maar binnen deze sectoren zijn wel belangrijke verschuivingen waarschijnlijk. Wat de overheidsconsumptie betreft, zal het onderwijs, dat in de periode 1953-1957 26 pCt. van het totaal uit-

maakte, in 1975 35 pCt. opeisen; daarentegen zal het aandeel van de landsverdediging van 33 pCt. tot 24 pCt. dalen. Inzake het particuliere verbruik wordt een daling der uitgaven voor „primaire behoeften” verwacht: het aandeel van de voedingsmiddelen daalt, in constante prijzen, van 29,1 pCt. tot 25,4 pCt. en dat van de kosten voor huisvesting van 13,3 pCt. tot 9,3 pCt. Een aanzienlijke stijging wordt verwacht van de uitgaven voor „duurzame consumptiegoederen” en voor toerisme in het buitenland.

TABEL 4.

Verdeling der uitgaven van de gezinshuishoudingen

	Gemiddelde 1953-1957, in mrd. fr., prijzen van 1958	Prognose voor 1975, in mrd. fr., prijzen van 1958	Gemiddelde stijging per jaar in pCt.	In pCt. van het totaal	
				1953-57	1975
Voeding	105,2	160,2	2,1	29,1	25,4
Dranken	19,2	26,3	1,6	5,3	4,2
Tabak	7,3	12,4	2,7	2,0	2,0
Kleding	43,2	75,0	2,8	11,9	11,9
Huisvesting	48,2	58,3	1,0	13,3	9,3
Verlichting en verwarming	17,9	31,1	2,8	4,9	4,9
Meubels	4,3	9,4	4,0	1,2	1,5
Duurzame consumptiegoederen, excl. meubels en auto's	13,4	44,6	6,2	3,7	7,1
Huishoudelijk personeel	6,1	4,9	-1,1	1,7	0,8
Onderhoud	10,8	23,2	3,9	3,0	3,7
Hygiënische en medische zorg	20,5	40,8	3,5	5,7	6,5
Openbaar vervoer	9,6	14,3	2,0	2,7	2,3
Particulier vervoer	13,8	42,9	5,8	3,8	6,8
Ontwikkeling en ontspanning	27,9	42,8	2,4	7,7	6,8
Financiële diensten	5,8	11,5	3,6	1,6	1,8
Uitgaven van Belgen in het buitenland	5,1	14,9	5,5		
Uitgaven van buitenlanders in België	-5,2	-9,4	3,0	0,0	0,9
Overige rubrieken	8,9	16,4	3,1	2,5	2,6
Statistische vereffening	—	10,4	—	—	1,7
Totaal	362,0	630,0	2,8	100,0	100,0

De toeneming der investeringen zal parallel lopen met die van het nationaal produkt. Men verwacht nochtans dat de aanwas van de kapitaalgoederenvoorraad geringer zal zijn dan die van het bruto nationaal produkt, nl. 53 pCt. tegen 69 pCt. in twintig jaar. De groei zal echter verschillend zijn voor de onderscheidene sectoren, t.w. 22 pCt. voor de huisvesting, 63 pCt. voor de landbouw, 71 pCt. voor de Overheid en 92 pCt. voor de overige economische sectoren.

Tenslotte wordt in de studie de verwachting uitgesproken van een snelle toeneming van de buitenlandse handel als gevolg van de totstandkoming van de Gemeenschappelijke Markt. De uitvoer zal naar globale schatting toenemen van B.fr. 161 mrd. in 1953-1957 tot B.fr. 361 mrd. in 1975 en de invoer van B.fr. 151 mrd. tot B.fr. 350 mrd. (prijzen van 1958). In relatie tot het bruto nationaal produkt van genoemde jaren betekent dit een groeiend aandeel hierin, t.w. van 33,1 pCt. tot 43,6 pCt. voor de uitvoer en van 31,1 pCt. tot 42,3 pCt. voor de invoer.

Brussel.

H. GLEJSER.

SPAAR MODERN
spaar in AANDELEN

De
„INTERUNIE”
spaarregeling vertelt
U hoe.

Parkstraat 30, Den Haag

(advertentie)

⁷⁾ Zie J. Waelbroeck: „Le rythme d'expansion de l'économie belge de 1948 à 1957”, Cahiers Economiques de Bruxelles, no. 2, 1959, blz. 321-341.

⁸⁾ Tenminste wanneer rekening wordt gehouden met de waarschijnlijke ontwikkeling der relatieve prijzen.

De Venezolaanse petroleumindustrie

In 1912, dus iets minder dan 50 jaar geleden, is de petroleumproductie in Venezuela op commerciële basis begonnen. De expansie van de Venezolaanse petroleumindustrie kwam in de eerste helft van de jaren twintig goed op gang. In 1938 nam Venezuela, na de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie, de derde plaats in onder de produktielanden. Terwijl de petroleumproductie in de Sowjet-Unie in de tweede wereldoorlog achteruit liep, steeg die in Venezuela als gevolg van de grote behoefte aan petroleumproducten voor de geallieerde oorlogvoering. In 1945 was Venezuela reeds op een na de grootste petroleumproducent ter wereld. Het is de grootste olie-exporteur, daar slechts een gering deel van de produktie bestemd is om in eigen behoeften te voorzien. Behalve de Verenigde Staten zijn Aruba en Curaçao en voorts een aantal landen van het Amerikaanse continent belangrijke afnemers. In Europa zijn Groot-Brittannië, Nederland en West-Duitsland de voornaamste importlanden van Venezolaanse olie. Weliswaar is de positie van Venezuela op de Europese markt ten gevolge van de verscherpte concurrentie van het Midden Oosten relatief achteruitgegaan, absoluut is echter de Venezolaanse petroleumexport naar ons werelddeel toegenomen. De totale raffinagecapaciteit van Venezuela bedraagt thans ca. 900.000 vaten per dag. De Shell heeft enige jaren geleden naast de oude raffinaderij te San Lorenzo een zeer moderne raffinaderij te Cardin opgericht, waarvan de capaciteit 300.000 vaten per dag bereikt heeft.

Bezien van Nederlands standpunt heeft de Venezolaanse petroleumindustrie wel een zeer bijzondere betekenis. Immers, zij levert voor een belangrijk deel de ruwe olie, welke in de grote raffinaderijen op de Nederlandse Antillen wordt verwerkt. Tevens is Venezuela het voornaamste produktiegebied van de Koninklijke/Shell Groep. Dit concern heeft aldaar zeer belangrijk pionierswerk verricht. De „Compania Shell de Venezuela”, een dochtermaatschappij te Caracas, is op een na de grootste petroleumproducent in Venezuela. Bovenaan de lijst staat de „Creole Petroleum Corp.”, een dochtermaatschappij van de „Standard Oil Co. of New Jersey”, welke ongeveer 40 pCt. der totale produktie controleert. Als derde komt de „Mene Grande Oil Co.”, een dochtermaatschappij van de „Gulf Oil Corp.”. Bij deze maatschappij zijn ook de Koninklijke/Shell Groep en de „Standard Oil Co. of New Jersey” — elk voor 25 pCt. van het kapitaal — geïnteresseerd. De vierde plaats wordt ingenomen door de „Socony Mobil Oil Co. de Venezuela”. Het gezamenlijke aandeel van deze „Grote Vier” in de totale Venezolaanse olieproductie bedraagt ca. 80 pCt. Naast deze vier zijn er nog 16 andere petroleummaatschappijen in Venezuela werkzaam, waarvan sommige pas in de laatste jaren met de produktie zijn begonnen.

In de jaren vijftig stond de Venezolaanse petroleumindustrie in het teken van een krachtige uitbreiding. Deze snelle expansie werd ongetwijfeld aanzienlijk bevorderd door de uitstekende samenwerking tussen de Venezolaanse Overheid en de daar te lande werkende buitenlandse petroleummaatschappijen. Blijkens nevenstaande tabel is de produktie van ruwe olie van 1953 tot 1957 met niet minder dan 56 pCt. gestegen.

In 1958 werd de expansie onderbroken. Hierbij dient echter te worden aangetekend, dat het hoge cijfer voor

Produktie van ruwe olie in Venezuela
(in 1.000 ton)

1953	92.261
1954	98.586
1955	112.379
1956	128.923
1957	145.315
1958	138.636
1959	146.573

Bron: „Petroleum Press Service”.

1957 verband hield met de buitengewoon grote vraag naar olie als gevolg van het Suez-conflict. In dit licht bezien is enige terugslag in 1958 als natuurlijk te beschouwen. Voorts was onder invloed van de economische recessie de vraag naar petroleumproducten bij het toenemende aanbod achter gebleven. Hierdoor werd de concurrentie verscherpt en de prijsstructuur ondermijnd. Een storende factor was voorts de in de Verenigde Staten ingevoerde petroleumimportrestrictie, waarbij slechts voor de invoer uit Canada en Mexico een uitzondering werd gemaakt.

De Amerikaanse invoerpolitiek gaf de Venezolaanse petroleumindustrie aanleiding krachtige pogingen in het werk te stellen de uitvoer naar andere landen te vergroten. Zij is hierin geslaagd; het recordpeil van 1957 werd in het afgelopen jaar opnieuw bereikt. Het herstel van de produktie en van de export in 1959 betekende echter geenszins, dat de Venezolaanse petroleummaatschappijen van een voorspoedig jaar konden spreken. Als gevolg van de hevige concurrentie op de internationale petroleummarkt kon de uitvoer n.l. slechts door middel van belangrijke prijsconcessies op peil worden gehouden.

Oppervlakkig bezien zou men verwachten, dat de grote raffinaderijen op Aruba en Curaçao, alwaar zoals gezegd een aanmerkelijk deel van de Venezolaanse ruwe olie wordt verwerkt, van deze prijsdaling konden profiteren. Men dient evenwel te bedenken, dat ook de prijzen voor de petroleumproducten terugliepen en dat de raffinagecapaciteit in alle werelddelen sinds geruime tijd een belangrijke uitbreiding ondergaat. Voor de raffinaderijen, die ertoe moesten bijdragen het verstoorde evenwicht tussen vraag en aanbod te herstellen, daalde de bruto raffinaderijmarge, d.i. de opbrengst der produkten verkregen uit één barrel ruwe olie verminderd met de voor één barrel ruwe olie betaalde prijs. Uit deze marge moeten de transportkosten, alle directe en indirecte verwerkingskosten en de afschrijvingen worden betaald. Inkrumping van de marge noopt tot efficiencymaatregelen. Zo is men sinds enige tijd bezigde raffinaderij op Curaçao te moderniseren teneinde haar concurrentiepositie te versterken.

De rentabiliteitspositie der in Venezuela zelfwerkende petroleummaatschappijen werd bovendien in ongunstige zin beïnvloed, doordat de Venezolaanse Overheid bij decreet van 19 december 1958, met terugwerkende kracht tot 1 januari 1958, een belastingverhoging invoerde. In feite komt deze maatregel hierop neer, dat, terwijl het aandeel van de fiscus in de winst der maatschappijen voordien 52 à 53 pCt. bedroeg, dit thans zal schommelen tussen 58 en 66 pCt., een belangrijke toeneming van de belastingdruk derhalve. Deze herziening van de verdeling van de inkomsten tussen de fiscus en de petroleummaatschappijen hield verband met de opvattingen van de tegenwoordige

president van Venezuela, de heer Rómulo Betancourt, welke werden uitgewerkt in zijn in ballingschap geschreven boek: „Politica Y Petroleo”. Hierin kwam hij tot de conclusie, dat de buitenlandse petroleummaatschappijen veel te grote bedragen op haar investeringen verdienen en dat de Schatkist derhalve aanspraak kon maken op een groter deel van haar winsten.

Ofschoon de nieuwe Venezolaanse Regering radicaal en nationalistisch georiënteerd is, heeft zij tot nu toe niet gestreefd naar nationalisatie van de petroleumindustrie. Wel houdt de herziening van haar petroleumpolitiek in, dat er in de toekomst geen petroleumconcessies meer zullen worden verleend. Er werd tevens einde april jl., naar Argentijns voorbeeld, een nationale petroleummaatschappij opgericht. De nieuwe maatschappij zal belastingen betalen en zij zal aan dezelfde wetten en regelingen onderworpen zijn als de particuliere maatschappijen. Zij zal geen monopolie bezitten, doch normaal moeten concurreren met de particuliere ondernemingen. Dat de Venezolaanse Regering, ondanks haar nationalistische instelling, over voldoende werkelijkheidszin beschikt om de noodzaak van een gematigde houding in te zien; blijkt ook uit het door haar ingenomen standpunt inzake het loonconflict, dat rees bij het aflopen van de collectieve arbeidsovereenkomst tussen de 43.000 leden tellende vakverenigingen en de petroleummaatschappijen.

Tijdens de, op 19 september 1959 begonnen, besprekingen over een nieuwe c.a.o. hebben de vakverenigingen een groot aantal zeer verregaande eisen gesteld inzake verhoging der arbeidslonen en verbetering der sociale voorzieningen. Behalve een loonsverhoging van 20 pCt. verlangden zij o.a. 30 dagen dubbel doorbetaalde vakantie per jaar en overwerkbetaling voor de reisduur van en naar het werk.

Zonnebrand

Bepaalde vormen van vrije-tijdsbesteding, in het bijzonder gedurende de week-ends, kunnen aanleiding geven tot verhoogde absentie tijdens de daarop aansluitende werkdagen. Dit is gebleken uit een — in „Mens en Onderneming” van september 1960 gepubliceerd — onderzoek, ingesteld door Dr. M. J. W. de Groot, wetenschappelijk medewerker van de afdeling Statistiek van het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. Dr. De Groot vond namelijk bij de bewerking van het materiaal van de diagnosestatistiek, dat de merkwaardige top in de zomer van 1957 in het seizoenpatroon van verzuimmeldingen met als etiket „ziektewet-ongeval” voor een groot deel moet worden toegeschreven aan huidverbrandingen als gevolg van verblijf op strand, heide en plassen tijdens sommige met fraai zomerweer begunstigde week-ends. Met deze statistische vastelling is — in elk geval theoretisch — weer een facet toegevoegd aan de steeds actueler wordende vraag in hoeverre de arbeidstijdverkorting zal kunnen worden gecompenseerd door een toeneming van de arbeidsproductiviteit.

De maatschappijen achtten de eisen der werknemersorganisaties onaanvaardbaar en deden, in december, een reeks tegenvoorstellen. De Venezolaanse Regering verkeerde in een delicate positie. Verbetering van de situatie der arbeiders behoort nl. tot haar voornaamste doelstellingen op sociaal terrein. Anderzijds moest zij echter rekening houden met het feit, dat de produktiekosten van de Venezolaanse petroleumindustrie tot de hoogste ter wereld behoren en dat de maatschappijen, vooral na de aderlating door de fiscus, een ingrijpende loonsverhoging niet zouden kunnen verdragen. Verdere stijging van de produktiekosten zou onvermijdelijk tot verlies van afzetgebieden leiden, als gevolg waarvan de maatschappijen tot produktiebeperking zouden moeten overgaan. Dit laatste zou ernstige gevolgen hebben voor de Schatkist. De door de petroleummaatschappijen betaalde belastingen en royalties vormen immers de voornaamste bron van staatsinkomsten.

Hier kwam nog bij, dat de lonen in de petroleumindustrie reeds aanzienlijk hoger waren dan in de overige sectoren; nog groter wordende loonverschillen zouden tot algemene arbeidsonrust leiden en de bestrijding van de inflatie bemoeilijken. De Regering trachtte daarom de vakverenigingen tot matiging van haar eisen te brengen; zij maakte er geen geheim van, dat zij een algemene staking in de petroleumindustrie in geen geval zou dulden. Inmiddels is tussen de grootste in Venezuela werkzame petroleummaatschappijen en de vakverenigingen een overeenkomst tot stand gekomen. Deze kan als een soort compromis worden beschouwd. De werknemers kregen in de meeste sectoren loonsverhogingen van 10 à 12 pCt., alsmede een maand betaalde vakantie met een toeslag van \$ 60.

De betrekkingen tussen de huidige Regering en de Venezolaanse petroleummaatschappijen zijn niet onbevredigend. Dit is tot uiting gekomen door de medewerking der olieconcerns aan een Venezolaanse lening. Het betrof Venezolaanse schatkistwissels ten bedrage van Bs. 300 mln., welke eerst met een disconto van 6 pCt. aan New Yorkse banken werden verkocht en daarna werden overgenomen door de leidende petroleummaatschappijen in Venezuela. De maatschappijen hebben hiervoor Venezolaanse valuta gekocht, ter betaling van haar belastingschulden over het tweede kwartaal van 1960. In feite werd de Venezolaanse Regering hierdoor tot vervroegde inning van petroleuminkomsten in staat gesteld. De „Compania Shell de Venezuela” verklaarde naar aanleiding van deze transactie, dat haar deelneming mag worden uitgelegd als uitdrukking van haar vertrouwen in de economische toekomst van Venezuela. Anderzijds valt niet te ontkennen, dat de achteruitgang en verdere bedreiging van haar rentabiliteitspositie de houding der petroleummaatschappijen heeft beïnvloed. Dit blijkt o.a. uit de beperking der investeringen en met name der exploratiewerkzaamheden.

In verband met de toegenomen concurrentiestrijd op de internationale petroleummarkt werden door Venezuela pogingen in het werk gesteld tot samenwerking te komen met de producenten in het Midden-Oosten. Venezuela heeft daartoe te Cairo een ambassade opgericht met een attaché voor petroleumangelegenheden, die belast is met het voeren van onderhandelingen met vertegenwoordigers van de Verenigde Arabische Republiek inzake een overeenkomst ter regeling van de produktie en de olieprijsen. In vakkringen wordt de kans, dat deze Venezolaanse pogingen binnen afzienbare tijd tastbare resultaten zullen opleveren, zeer sceptisch beoordeeld.

Santpoort.

Dr. M. VAJDA.

Perikelen bij dubbele claimemissies

Op donderdag 21 juli 1960 van 9.00 tot 16.00 uur stelden de Nederlandsche Handel-Maatschappij en de Rotterdamsche Bank de inschrijving open op f. 2 mln. certificaten van aandelen in de Meelfabrieken der Nederlandse Bakkerij tot de koers van 175 pCt. en op f. 2 mln. $4\frac{3}{4}$ pCt. 15-jarige obligaties, converteerbaar in certificaten van aandeel, tot de koers van 100 pCt. ten laste van de Meelfabrieken der Nederlandse Bakkerij. Conversieperiode 1 juli 1962 tot 30 juni 1965, conversiekoers 300 pCt. met dien verstande, dat tegen inlevering van 1 obligatie van f. 1.000 met bijstorting van f. 500 in contanten een certificaat van aandeel van nominaal f. 500 wordt uitgereikt. Uitgifte met voorkeursrecht voor oude (certificaat-)aandeelhouders in de verhouding 1 op 3 voor de certificaten en 1 op 6 voor de obligaties. Als claim voor de certificaten was aangewezen dividendbewijs no. 24, voor de converteerbare obligaties no. 25.

De claimhandel begon op vrijdag 15 juli 1960. Het koersbeloop van de claims heeft het volgende beeld te zien gegeven:

datum	claim no. 24 cert. v. aand.	claim no. 25 convert. obl.
vr. 15/7	f. 365	f. 130
ma 18/7	f. 270	f. 70
di. 19/7	f. 285	f. 70
wo. 20/7	f. 295	f. 65
do. 21/7	f. 277	f. 56

De prijs van een certificaat van aandeel, te verkrijgen door inschrijving met claims no. 24, bedroeg op basis van de eerste claimprijs (ad f. 365) 394 pCt. $\times$ f. 500. De prijs van een certificaat van aandeel, te verkrijgen door inschrijving met claims no. 25 en daarop volgende conversie, bedroeg op basis van de eerste claimprijs (ad f. 130) 456 pCt. Een verschil dus van 62 pCt. (punten). Op de laatste verhandelingsdag, dus vier beursdagen later, was dit verschil tot 27 pCt. ingekrompen. Voor wie goed en snel kon rekenen is hier, door verkoop van no's 25 en aankoop van no's 24, gevolgd door de contratransactie, in korte tijd met weinig risico goed geld te verdienen geweest.

Gecomplieerde zaak.

Over deze gecombineerde emissie heeft grote verwarring geheerst. In de puzzel, die Meneba (beursnaam voor de Meelfabrieken) met deze uitgifte heeft opgegeven, zijn zelfs de meest ervaren beursexperts vastgelopen. En geen wonder, want het was vóór het jaar 1960 nog nooit vertoond dat een Nederlandse maatschappij een uitgifte van converteerbare obligaties deed met recht van voorkeur voor houders van (certificaten van) aandelen, waarbij de conversiekoers (ver) beneden de geldende beurskoers van de

(certificaten van) aandelen werd gesteld. De complicerende factor van gelijktijdige uitgifte van converteerbare obligaties en (certificaten van) aandelen en andere complicaties, zoals het feit dat 6 claims no. 25 benodigd waren om één converteerbare obligatie (na conversie 1 certificaat van aandeel van nominaal f. 500) te verkrijgen en 3 claims no. 24 voor één certificaat van aandeel van nominaal f. 500 tegen de koers van 175 pCt., maakten de puzzel tot een compleet doolhof. Daarin is gedwaald.

Onjuiste methoden.

In geen enkel periodiek zijn wij een juiste berekeningswijze van de claimwaarde tegengekomen. Er bestonden, naar de financiële redacteur van de Telegraaf, de heer P. A. Bloem, meldde, twee scholen. Die van hen die de claimwaarde voor de certificaten van aandelen op de klassieke wijze berekenden en die de claim voor de convertibles als een extra gave (eventueel als wisseltje op de koersvorming in de toekomst) beschouwden, en die van hen die de claims van de obligaties meenden te moeten aftrekken van de koers van uitgang alvorens daarop de klassieke claimberekening t.a.v. de claims voor de certificaten van aandelen toe te passen. De eerste methode is volkomen foutief. De tweede ook, maar haar uitkomst wijkt minder af van de juiste.

De claimwaarde-bepaling.

Analyse.

De juiste claimwaarde-bepaling is samengesteld uit een exacte berekening en een subjectieve waardering. Om een basis voor de exacte berekening van de theoretische claimwaarde te vinden moet men een of meer uitgangspunten nemen, waarmee ieder het in meerdere of mindere mate eens moet zijn. De mate van onenigheid vormt de subjectieve waardering die als correctie op de exacte berekening kan worden toegepast.

Deze uitgangspunten zijn:

1. dat alle converteerbare obligaties te zijner tijd zullen worden geconverteerd in certificaten van aandeel, zodat conversiepariteiten kunnen worden berekend. Met dit eerste uitgangspunt moet men het in dit geval eens zijn omdat de claimwaardering in het heden speelt en dus gebaseerd moet worden op de huidige waardering van de certificaten van aandeel, die het evenwicht der verwachtingen voor onbepaalde tijd fixeren.

2. dat men aan het obligatiekarakter van de convertible geen afzonderlijke positieve of negatieve waarde toekent op grond waarvan men bereid is meer of minder voor de claims te betalen dan uit de conversiepariteit voortvloeit. Dit fictieve uitgangspunt is de vader van de eventuele correctie.

De exacte berekening.

A. De meest concrete voorstelling van zaken is die, waarbij men nagaat hoe het een houder vergaat van 6 certificaten van aandeel (van nominaal f. 500) gekocht voor de emissie, die ten volle gebruik maakt van zijn rechten op inschrijving. Als prijs voor de oude certificaten van aandelen van nominaal f. 500 ex $\frac{1}{2}$ div. 1960 is f. 2.500 aangehouden. Deze geldt in de week voorafgaande aan de detachering van de claims (koers ca. 506 pCt.).

Men verkrijgt nu het volgende overzicht van de positie van de houder:

stukken	koers	betaald voor de stukken
na aankoop in de week voor de claimhandel van de 6 stukken		
6 cert. van aand.	500 pCt. (ex. $\frac{1}{2}$ div. 1960)	f. 15.000
na inschrijving met de eigen claims		
6 cert. van aand. reeds in bezit		f. 15.000
2 cert. van aand. uit claims no. 24		f. 1.750
1 obligatie (nom. f. 1.000) uit claims no. 25		f. 1.000
na conversie van de converteerbare obligatie		
6 cert. van aand.		f. 15.000
2 cert. van aand. nieuw		f. 1.750
1 cert. van aand. uit conversie		f. 1.500
9 cert. van aand. 405 $\frac{1}{2}$ pCt.		f. 18.250
De claimwaarde van claim no. 24 + claim no. 25 is dus: 500 pCt. minus 405 $\frac{1}{2}$ pCt. = 94 $\frac{1}{2}$ pCt.		

Verrekening van rente en dividend in de tussenliggende jaren laten wij bewust achterwege (zie verder), evenals de geringe kosten aan de transacties verbonden.

B. Men kan ook — eenvoudiger — stellen, dat de emissie van f. 2 mln. certificaten van aandeel ad 175 pCt. en van f. 1 mln. certificaten van aandeel (na conversie) ad 300 pCt., neerkomt op één emissie van f. 3 mln. certificaten van aandeel ad gemiddeld $216\frac{2}{3}$ pCt.; 500 pCt. - claim = $216\frac{2}{3}$ pCt. + 2 claims, dus 1 claim (no. 24 + no. 25) = $94\frac{1}{2}$ pCt. (f. 472,20).

C. Nu moeten de afzonderlijke waarden van de claims no. 24 en no. 25 worden bepaald.

Deze waarden volgen uit de onderstaande twee vergelijkingen:

I. obligatieclaim 25 + aandeelclaim 24 = $94\frac{1}{2}$ pCt. = f. 472,20.
 II. nieuwe prijs voor een certificaat van aandeel verkregen uit conversie na inschrijving op obligatie = nieuwe prijs van een certificaat van aandeel verkregen uit inschrijving met claims no. 24, dus: f. 1.000 + 6 claims no. 25 + f. 500 = f. 875 + 3 claims no. 24.

I. cl. no. 24 + cl. no. 25 = f. 472,20 (6 x)
 II. 3 cl. no. 24 — 6 cl. no. 25 = f. 625

I. 6 cl. no. 24 + 6 cl. no. 25 = f. 2.833
 II. 3 cl. no. 24 — 6 cl. no. 25 = f. 625

9 cl. no. 24 = f. 3.458
 dus: 1 cl. no. 24 = f. 384,20
 1 cl. no. 25 = f. 472,20 — f. 384,20 = f. 88

Of men nu van de certificaten van aandeel-claim no. 24 of van de converteerbare obligatie-claim no. 25 uitgaat, in beide gevallen komt men — uiteraard — tot eenzelfde koers van de certificaten ex claim no. 24 ex claim no. 25 ($\frac{1}{2}$ div. 1960), nl. 405 $\frac{1}{2}$ pCt.

Dit was het exacte deel van de berekening van de theoretische waarde van de claims. Voor andere uitgangskoersen blijft deze berekening, mutatis mutandis, dezelfde.

De subjectieve waardering.

De onverplichte verwisselingsmogelijkheid van de convertibles gaat echter pas in op 1 juli 1962. Voornamelijk het feit dat men 100 punten obligatiedekking heeft voor

zijn convertibles gedurende de periode tot aan de conversie (uiterlijk 30 juni 1965) kan reden zijn dat men bereid is een zekere extra premie voor deze koerssteunende drempel te betalen. De grootte van die extra premie is een subjectieve zaak. Deze extra premie moet echter in de claimwaardeberekening worden betrokken. Men kan dit doen door de extra premie af te trekken van de bij conversie verschuldigde bijbetaling. Hierdoor wordt de conversiekoers lager dan 300 pCt. De verlaagde conversiekoers substitueert men in de voorgaande berekeningen (op twee plaatsen). De waarde van de obligatie-claim wordt dan groter, die van de certificaat van aandeel-claim (niet evenveel en niet rechtsevenredig) kleiner. Als gevolg hiervan is ook de koers van de certificaten van aandeel ex claim no. 24 en ex claim no. 25, lager.

Rendementsverschil.

Een andere overweging bij de waardebeoordeling van de claims, nl. dat het rendement in de obligatiefase van de convertible niet gelijk is aan dat op de certificaten van aandeel, speelt in dit geval geen rol van betekenis, omdat die rendementen hier vrijwel gelijk zijn en het dividend voorlopig wel op 12 pCt. gehandhaafd zal blijven.

Samenvatting en conclusies.

● De gelijktijdige emissie van aandelen en converteerbare obligaties met voorkeursrecht levert, vooral als de conversiekoers ligt beneden de beurskoers van de aandelen na de emissie, en in meerdere mate als de emissie- en conversiemodaliteiten niet zeer eenvoudig zijn, zelfs voor de meest doorgewinterde beursexperts — die maar weinig tijd hebben om zich in zo'n claimberekening te verdiepen — grote moeilijkheden op.

● Voor het beleggend publiek, op een enkele uitzondering na, blijft de zaak helemaal adacadabra.

● Dit bevordert noch de juiste koersvorming noch een vlotte handel, noch de verbreiding van het effectenbezit.

● Wij raden daarom gelijktijdige emissies van aandelen en converteerbare obligaties van hetzelfde fonds af.

● Kort na elkaar is geen bezwaar als men maar zorgt dat de perioden van de claimhandel van beide soorten claims elkaar niet overlappen, gezien de ingewikkelde interdependentie van de claims die dan ontstaat.

● Voorts is het aan te bevelen dat emittenten bij elke uitgifte van converteerbare obligaties met een conversiekoers beneden beurskoers in het prospectus de wijze van claimberekening aangeven en dat zij een lijstje van theoretische claimwaarden, corresponderende met een aantal koersen van de aandelen cum en ex claim, bijvoegen.

Velsen-Noord.

J. G. NOLST TRENITÉ.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Bestuurlijke aspecten van grote ontwikkelingsplannen

Het Universitair Centrum voor Bestuurswetenschappen in de vier noordelijke provincies zal in het komende winterseizoen wederom in de provincies Drenthe, Friesland, Groningen en Overijssel een aantal discussiegroepen organiseren naar gelang van de belangstelling. Het ligt in de bedoeling, dat deze groepen onder leiding van Dr. J. G. Steenbeek, wetenschappelijk hoofdbestuurder aan de Rijksuniversiteit te Groningen, in een vijftal avonden per

groep enige bestuurlijke aspecten van grote ontwikkelingsplannen in beschouwing nemen. Hierbij moet o.a. worden gedacht aan de materie waarop het ontwikkelingsplan „Noorden des Lands” betrekking heeft.

Aan de deelneming zijn geen kosten verbonden. Aanmeldingen onder verstrekking van de hierna gevraagde gegevens — voor zover die althans op het Centrum niet reeds bekend zijn — worden gaarne ingewacht vóór 15 oktober a.s.

1. Naam
2. Voorletter(s)
4. Werkkring
5. Opleiding
6. Avonden, waarop men regelmatig verhinderd zal zijn.

Stichting Studiecentrum Bedrijfsbeleid

De najaarscursus van bovenvermeld Studiecentrum zal worden gehouden van: 7 november t/m 3 december 1960, met een voorzetting van: 6 februari t/m 4 maart 1961.

Naast deze gebruikelijke cursus zal, evenals verleden jaar, een reeks discussiebijeenkomsten worden georganiseerd van vier maal een week, verdeeld over zes maanden.

Deze cursus, welke is ontworpen voor diegenen voor wie het totaal onmogelijk is om zich voor tweemaal een maand uit het bedrijf vrij te maken, zal worden gehouden op de navolgende data:

- 1e deel 24 t/m 29 oktober 1960
- 2e deel 12 t/m 17 december 1960
- 3e deel 16 t/m 21 januari 1961
- 4e deel 13 t/m 18 maart 1961

Voor nadere inlichtingen wende men zich tot het Bureau van de Stichting Studiecentrum Bedrijfsbeleid, Ernst Casimirlaan 15 te Arnhem. Telefoon 08300—3 22 46.

Stichting Studiecentrum voor Administratieve Automatisering

Zojuist is verschenen het cursusprogramma van de Stichting Studiecentrum voor Administratieve Automatisering, waarin voor het komende seizoen o.a. de volgende cursussen worden aangekondigd:

- een oriëntatiecursus omtrent elektronische informatieverwerkende machines;
- een oriëntatiecursus omtrent niet-elektronische administratiemachines;
- een cursus ter opleiding tot programmeur van een elektronische machine;
- een cursus ter opleiding van diegenen die belast zijn of worden met het vooronderzoek dat noodzakelijk is alvorens tot invoering van een elektronische informatieverwerkende machine kan worden overgegaan;
- een cursus waarin de automatisering van verzekeringsbedrijven wordt behandeld.

Voorts zal in verschillende delen des lands een aantal conferenties voor directeuren worden georganiseerd ten einde diegenen die met de hoogste leiding van een bedrijf belast zijn, nader vertrouwd te maken met een aantal facetten van de problematiek, die automatisering oproept.

Een volledig prospectus is verkrijgbaar bij het secretariaat van de Stichting, Stadhouderskade 6, Amsterdam.

Geldmarkt.

Het aan de Nederlandse geldmarkt inherente euvel — wanneer men tenminste van een euvel mag spreken — nl. dat de markt vaak wordt gekenmerkt door eenrichtingsverkeer, heeft zich de laatste weken weer eens doen gelden. De markt is ruim; aan onderlinge transacties tussen de banken is daarom nauwelijks behoefte. In het verkeer tussen markt en Agent staat slechts de biljetten-deur open. In de op 5 september eindigende week stroomde hierdoor het niet onaanzienlijke bedrag van netto f. 54 mln., waarbij men in aanmerking moet nemen, dat in de voorafgaande week het uitstaande bedrag met f. 92 mln. daalde.

De buitenlandse geldmarktbewegingen zijn meestal moeilijk te volgen. Men kan er zeker van zijn, dat uitzetting in New York niet aantrekkelijk meer is. Ofschoon Londen een hogere rente biedt, is de „swap” hoog, doch er blijft toch een netto-opbrengst, die soms tot transacties leidt. Nederlandse banken blijven dollardeposito's, dus geld voor een vaste termijn, aan het buitenland ter beschikking stellen. In vele gevallen zijn Londense, kleinere, instellingen de nemers, die de opgenomen dollars waarschijnlijk weer elders plaatsen.

Kapitaalmarkt.

Geruime tijd reeds verwondert men zich in financiële kringen. Waarom, zo vraagt men zich af, voorziet het bedrijfsleven zich niet in veel groter mate van middelen op de kapitaalmarkt. De expansie van het economisch leven houdt onverminderd aan. De uitbreiding van de industriële produktie is zelfs cumulatief. Het kan niet anders of daarmee stijgt tevens de financieringsbehoefte. Klaarblijkelijk zijn de winstmarges zo ruim en daardoor de mogelijkheid tot reservering zo groot, dat een onderneming slechts incidenteel een beroep doet op de kapitaalmarkt. Tegenover een nog getemperde vraag is het aanbod ruim. Ten dele is dit uit het buitenland afkomstig. De transacties in effecten, binnenlandse zowel als buitenlandse, leverden het eerste halfjaar 1960 een bate op van f. 513 mln. (in het overeenkomstige tijdvak 1959 f. 235 mln.) Het is begrijpelijk, dat het aan de markt komende schaarse nieuwe materiaal gretig aftrek vindt. De twee leningen Delft en de lening Dordrecht waren een groot succes en ook de nieuwe lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten werd ruim overtekend. De introductie van certificaten Montecatini komt daarom wel op een gunstig tijdstip. Het rendement van obligaties toont onder deze omstandigheden meer weerstand dan men zou verwachten, doch het niveau is sedert het begin van het jaar toch afgebrokkeld. Wat de grote lijn der ontwikkeling betreft kan men echter zeggen, dat uit de betalingsbalans blijkt, dat het binnenlandse spaaroverschot dalende is. Het buitenlandse kapitaalverkeer vormt echter tot nu toe een ruime compensatie.

Indexcijfer aandelen. (1953 = 100)	4 jan.	H. & L. 1960a)		2 sept.	9 sept.
	1960	1960	1960	1960	1960
Algemeen	372	438	-317	431	416
Intern. concerns	547	661	-462	621	596
Industrie	268	360	-231	357	346
Scheepvaart	187	189	-149	173	176
Banken	190	238	-177	238	233
Cultures, enz.	154	160	-134	156	156

Bron: A.N.P.—C.B.S.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 179,20	f. 128,80	f. 125,80
Unilever	809	855	825
Philips	835½	1.334½	1.267
A.K.U.	514	554	531

	4 jan. 1960	H. & L. 1960a)	2 sept. 1960	9 sept. 1960
Kon. Ned. Hoogovens	900		930	902
Van Gelder Zn.	270		339½	335
H.A.L.	186½		148	150½
Amsterd. Bank	340		440	435
Ver. H.V.A. Mij-en ...	166		151½	149
New York. Koersgem. aand. Dow Jones Industrials	679		625	614

	8 jan. 1960			
3 pCt. Invest. cert. 4 jr.	3,73		3,65	3,65
4½ pCt. Ned. 1959 ... 12½ jr.	4,48		4,41	4,40
3¼ pCt. Ned. 1955 I .17½ j.	4,31		4,20	4,25

a) Zo nodig herleid voor kapitaalswijzigingen (emissies, bonus-sen, enz.)

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koers-vergelijking. C. D. JONGMAN.

STATISTIEKEN

PRODUKTIE-INDEXCIFJERS ¹⁾ (1953 = 100) ²⁾

Omschrijving	Jaar-gemiddelden		juni 1959	febr. 1960	mrt. 1960	april 1960	mei 1960	juni 1960
	1958	1959						
Aantal arbeidsdagen ³⁾ ..	234	234	24	23	25	22½	22	23
Algemene indexcijfers van de nijverheid ⁴⁾ :								
Algemene produktie-index	126	138	146	145	163	154	162	164
Idem, gecorrigeerd voor seizoen en lengte van de maand ⁵⁾			138	154	154	158	162	160
Indexcijfers per bedrijfs-klasse:								
Bouwmaterialen en aardewerk	114	122	143	108	121	132	142	144
Chemische nijverheid (excl. aardolieprodukten)	136	145	147	153	165	155	153	
Leder- en rubbernijverheid	120	137	146	140	147	140	137	140
Mijnbouw	110	113	112	109	120	120	123	118
Metaalnijverheid	138	164	178	183	209	200		
Papierindustrie	129	144	143	152	176	152	146	
Textielnijverheid	108	112	112	116	128	114	115	
Gas, elektriciteit en water	141	151	136	168	172	154	153	148
Voedings- en genot-middelenindustrie ..	118	120	127	108	127	127	137	

¹⁾ Bron: C.B.S.

²⁾ De wegingscijfers hebben betrekking op 1949.

³⁾ Onder arbeidsdagen worden verstaan alle dagen, met uitzondering van de zondagen, nieuwjaarsdag, 2e Paasdag, Hemelvaartsdag, 2e Pinksterdag en de beide Kerstdagen. Zaterdag zijn als halve dagen geteld.

⁴⁾ Exclusief bouw-nijverheid.

⁵⁾ Zie voor de berekeningswijze Statistische en econometrische onderzoeken, 4de kwartaal 1958.

PRIJSINDEXCIFIJERS VAN HET LEVENSONDERHOUD VAN GEZINNEN VAN HAND- EN HOOFDARBEIDERS ¹⁾ ²⁾

1951 = 100

Aard der gezinsuitgaven	Wegingsfactor (% op van totale gezinsuitgaven in 1951)	1959						
		febr.	mrt.	april	mei	juni	juli	
I Voeding, w.o.	361,4	122	126	125	125	123	122	125
brood, gebak en grutterswaren	72,4	120	122	122	122	124	124	124
aardappelen, groenten en fruit	55,5	140	158	159	149	135	126	143
suiker, koloniale waren en dranken	64,7	114	114	114	114	113	113	113
vlees, vleeswaren en vis	62,1	118	115	114	113	114	115	115
oliën en vetten	40,7	79	78	78	78	76	76	76
zuivelprodukten (excl. roomboter) ..	66,0	148	153	152	157	159	158	160
II Roken	26,4	111	111	111	111	111	111	111
III Woning, w.o.	209,4	131	132	132	140	139	139	139
huur, water, onderhoud woning	79,1	155	156	156	176	176	177	177
woninginrichting en huisraad	72,6	101	101	101	101	100	101	100
verwarming en verlichting	57,7	138	139	139	139	136	136	137
IV Kleding en schoeisel, w.o.	129,7	86	89	87	87	87	87	86
kleding	102,2	84	86	84	84	84	84	82
schoeisel	27,5	96	99	99	98	98	98	98
V Hygiënische en medische zorg excl. verpl. ziekenfonds, w.o.	48,7	127	130	131	131	131	131	131
reining	20,1	106	107	107	107	107	106	107
persoonlijke en gezondheidszorg excl. verpl. ziekenfonds	28,6	142	147	147	148	148	149	149
VI Ontwikkeling en ontspanning, w.o.	91,3	118	118	118	118	118	119	119
ontwikkeling, ontspanningsverenig.	57,4	115	115	115	115	116	116	116
verkeer	33,9	122	124	124	124	123	123	123
VII Vrijwillige verzekeringen en maatschappelijke verplichtingen	62,7	115	117	117	119	118	117	118
Totaal excl. verpl. sociale verzekeringen en loonbelasting	929,6	118	120	120	122	121	120	121
Verplichte sociale verzekeringen	40,8	246	254	252	256	254	253	256
Totaal excl. loonbelasting	970,4	124	126	126	127	126	126	127
Loonbelasting	29,6	104	113	112	118	115	113	117
Totaal	1000,0	123	126	125	127	126	126	127
Totaal excl. A.O.W. Nederland		118	121	121	122	121	121	122
Totaal Amsterdam		125	128	126	129	128	127	128
Totaal Rotterdam		124	128	127	129	128	127	129
Totaal 's-Gravenhage		125	128	127	130	129	128	129

¹⁾ Bron: Statistisch Bulletin van het C.B.S.

²⁾ De indexcijfers geven het prijsverloop weer van het voor levensonderhoud dienende pakket goederen en diensten zoals dat in 1951 werd aangeschaft door gezinnen van hand- en hoofdarbeiders met een bruto-inkomen in dat jaar van f. 3.000 - f. 5.000 en bestaande uit 4 personen. Voor de voedingsmiddelen geven de indexcijfers van juni 1959 af het prijsverloop weer in 34 gemeenten. De indexcijfers voor de niet-voedingsmiddelen hebben betrekking op het prijsverloop in 21 gemeenten. Dit geldt eveneens voor de indexcijfers van de voedingsmiddelen t/m mei 1959.

³⁾ Voorlopige cijfers.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

Abonnementsprijs f. 22,50; fr. p. post f. 23,60; voor studenten f. 19,—; fr. per post f. 20,10.

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

14-9-1960

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Gecombineerde Maandstaat op 31 augustus 1960

Kas, Kassiers en Dag-geldleningen .. f	109.166.978,18
Nederlands	
Schatkistpapier ..	434.700.000 -
Ander Overheidspapier ..	125.985.545,91
Wissels	60.255.242,65
Bankiers in Binnen- en Buitenland.	163.759.141,59
Effecten, Syndicaten en Waarden.	67.692.857,14
Prolongaties en Voorschotten tegen Effecten ..	49.651.852,16
Debiteuren	513.599.684,82
Deelnemingen (incl. Voorschotten) ..	7.205.326,83
Gebouwen.	5.000.000, -
f 1.537.016.629,28	

Kapitaal	f 49.000.000, -
Reserve	25.500.000, -
Deposito's op Termijn ..	569.297.522,87
Crediteuren	852.149.015,47
Geaccepteerde Wissels ..	3.294.461,47
Door Derden	
Geaccepteerd ..	20.000,93
Overlopende Saldi en Andere Rekeningen ..	37.755.628,54

f 1.537.016.629,28

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het:

NETNUMMER

TNO

De Nijverheidsorganisatie TNO zoekt voor haar **ECONOMISCH-TECHNISCHE AFDELING** te Delft een

ACADEMISCH GEVORMD MEDEWERKER

voor de verrichting van studies en marktverkenningen op gebieden die rechtstreeks of zijdelings verband houden met de vele uiteenlopende aspecten van wetenschappelijk onderzoek, welke in een grote speurwerkorganisatie worden behandeld.

Hoewel vnl. gedacht wordt aan een **ec.dr. of ec.drs.**, kan een functionaris met andere academische achtergrond (bijv. ir.) eveneens in aanmerking komen.

Belangrijk is de beschikking over all-round bedrijfservaring, technische feeling, studietoelange en het vermogen tot heldere rapportage.

Sollicitaties te richten aan de Economisch-Technische Afdeling TNO, Postbus 71, Delft.

*Moderne levensverzekering met aandeel in de winst
en extra risicodekking zonder extra premie*

ZWITSERSE MAATSCHAPPIJ VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENT

Kantoor voor Nederland: Herengracht 500, Amsterdam-C.
Tel. 37171-35095

Vraagt offerte - óók voor personeelsverzekering!

VERENIGING VAN NEDERLANDSE GEMEENTEN

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten vraagt ten behoeve van het

INSTITUUT VOOR BESTUURSWETENSCHAPPEN
enige

STAFFUNCTIONARISSEN

a. in de rang van referendaris en

b. in de rang van adjunct-commies of commies.

Salaris: referendaris f. 842,— - f. 1.080,— p. m.
commies B f. 568,— - f. 715,— p. m.
commies A f. 484,— - f. 631,— p. m.
adjunct-commies A f. 462,— - f. 560,— p. m.
adjunct-commies f. 406,— - f. 504,— p. m.

excl. 5,6% A.O.W.-compensatie en 2½% huurcompensatie en vakantietoelage (4% van het jaarsalaris).

Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

Overigens zijn de gebruikelijke sociale voorzieningen voor overheidspersoneel, zoals o.m. de Pensioenwet 1922 en de regelingen inzake ziekte-, verplaatsings- en studiekosten, van toepassing.

De in de rang van referendaris aan te stellen functionaris zal zich primair bezig dienen te houden met vormings- en opleidingsvraagstukken, die zich in de bestuursdienst voordoen. In verband daarmee zal hem naast een ruime inwerkperiode de gelegenheid worden geboden zich door het volgen van cursussen enz. de inhoud en opzet van moderne opleidingsmethoden eigen te maken. Voor deze functie komen in aanmerking academici (juristen of economen) of bezitters van het diploma G.A. II met een aantal jaren ruime ervaring in de bestuursdienst.

De werkzaamheden voor de in de rang van (adjunct-) commies aan te stellen functionarissen zullen voornamelijk bestaan uit het organiseren van conferenties en opleidingen, alsmede het assisteren bij de uitwerking van de conferentie-onderwerpen en de studiestof voor de opleidingen. Voor deze functies wordt gedacht aan jonge academici met enige jaren praktijkervaring of aan bezitters van vakdiploma's in de gemeente-administratie. Organisatorische ervaring en belangstelling kan tot aanbeveling strekken.

Zij, die menen op grond van hun opleiding en ervaring voor één van deze functies in aanmerking te komen, worden verzocht hun uitvoerige, eigenhandig en niet met ballpoint geschreven sollicitatie te richten aan de directie van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Paleisstraat 5 te 's-Gravenhage (binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad).

*U reageert op
annonces in
„E.-S.B.”?*

★
*Wilt U dat
dan steeds
kenbaar maken!*

FLATS, VRIJE HUIZEN, WINKELS BEDRIJFSRUIMTEN

Rotterdam en omgeving

FLATS, vanaf ..... f 15.000.-
VRIJE HUIZEN, vanaf .. f 21.500.-

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
M.A.B. n.v.-NIEUWS

Ons maandblad, waarin regelmatig
aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

M.A.B. n.v.

Makelaars in onroerende goederen

K.C. SLIJK Schiedamsvest 44d, Rotterdam-1
Tel. K. 1800-11.91.11 (2 lijnen)

Spreekuren: Dinsdags en Donderdags 10-16 uur.

... en hun auto?

Een Austin, natuurlijk!

Een auto waar zij samen trots op zijn. Een sportieve wagen met een motor die gehoorzaamt aan zijn wil. Een charmante lijn die haar ogen streelt. Ruimte, luxe en bovenal... stijl. De stijl van een Austin - de auto van hun keuze.

AUSTIN

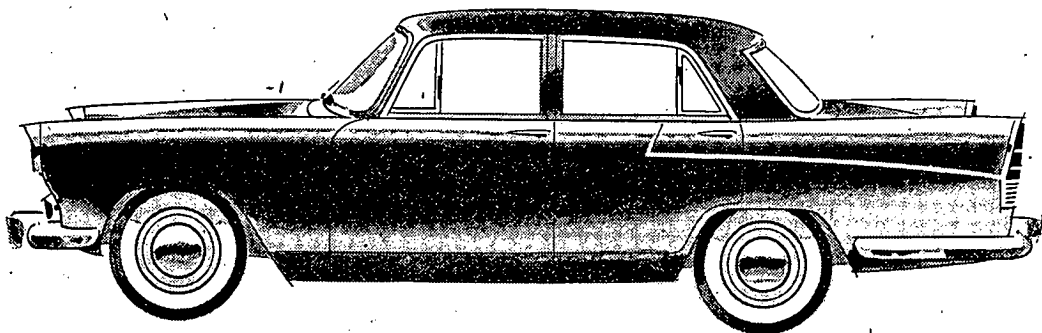
A55 CAMBRIDGE

Achter elke Austin staan de service en de 12 maanden garantie van de BMC organisatie.

Uitvoering compleet met: ● verwarming ● voorruitontdooier en luchtverversing ● zittingen met echt lederen bekleding ● ruitensproeiers ● dubbeltonige claxon ● speciale veiligheidsloten

f 8.990.-

Op aanvraag zenden wij U gratis een uitgebreide kleurenfolder, alsmede de unieke Floriade-kaart, die in vele kleuren een fleurig beeld geeft van de rijke bloemen- en bloesempracht van Nederland.

R. S. Stokvis & Zonen N.V.

62717 B

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

Bij de NEDERLANDSE SPAARBANKBOND te Amersfoort wordt ter assistentie van de Secretaris gevraagd een jong

JURIST

- *Gezocht wordt iemand met studiezijn, behoorlijk juridisch inzicht en een goed taalgevoel. Enige praktijkervaring vereist.*
- *Geboden wordt een interessante werkkning met behoorlijke salariering en pensioenvoorziening.*

Sollicitaties met vermelding van levensloop en voorzien van pasfoto te richten aan het secretariaat, postbus 49, Amersfoort.

Accountantskantoor BURGMANS

ROTTERDAM

heeft behoefte aan uitbreiding van zijn controle-staf.

Zij, die beschikken over een uitgebreide controle-ervaring en/of met de accountantsstudie (N.I.v.A. of academisch) ver gevorderd zijn, gelieven zich schriftelijk of telefonisch te wenden tot ons kantooradres: Wijnhaven 70, Rotterdam (tel. no. 12 04 10).

In een eventueel daarop volgend mondeling onderhoud zullen nadere inlichtingen omtrent de aan de onderhavige functie verbonden mogelijkheden en vooruitzichten gaarne worden verstrekt.

INTERACADEMIALE OPLEIDING ORGANISATIEKUNDE

Inschrijving

*voor de derde tweejarige cursus,
aanvangende in
januari 1961.*

Zij, die het doctoraal examen in de economische wetenschappen of het ingenieurs examen aan een technische hogeschool met gunstig gevolg hebben afgelegd, kunnen zich - zo zij tenminste twee jaar in de praktijk werkzaam zijn geweest - voor 1 november 1960 schriftelijk aanmelden bij de rector van deze opleiding, Oude Delft 56 te Delft. Het onderwijs zal gemiddeld ruim een dag per week in beslag nemen.

Een brochure met nadere gegevens kan aan bovenstaand adres worden aangevraagd.

Deze opleiding gaat uit van de Rijksuniversiteit te Groningen, de Universiteit van Amsterdam, de Vrije Universiteit te Amsterdam, de Nederlandsche Economische Hogeschool te Rotterdam, de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg en de Technische Hogescholen te Delft en Eindhoven, met medewerking van een aantal organisatie-adviseurs.

CENTRAAL BEDRIJF

ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN.

WET - RISICO

Bedrijfs-w.a.-verzekering.

Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen
f. 500.000,- per gebeurtenis

Ongevallenverzekering voor inzittenden van personenauto's.

BRAND - RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en
andere objecten. Belangrijke besparingen op de premie.
Verzekerd bedrag 2,1 miljard gulden.

MOLEST - RISICO

Molestverzekering: ingeschreven bedrag 8 miljard gulden.
Stormverzekering: verzekerd bedrag 1,1 miljard gulden.

VERVOER - RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen in binnen-
en buitenland.

PENSIOEN - RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering van
werknemers. Verzekerd bedrag 1,3 miljard gulden.
Belegd vermogen 310 miljoen gulden.

Bos en Lommerplantsoen 1, Amsterdam-West
Telefoon 134971 - Postbus 8400

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELÓ - HAARLEM

Per KLM vliegensvlug naar 5 continenten

De KLM staat altijd en overal voor haar passagiers klaar. In Amsterdam zowel als Abadan. De KLM vliegt over de gehele wereld. Haar routenet omvat 108 steden in 77 landen; met haar interlinepartners doet de KLM niet minder dan 800 destinaties aan. De luchtreuzen van de KLM zijn wereldvermaarde, hypermoderne vliegtuigtypen: DC-8 jets, prop-jets Lockheed L-188 en Viscounts, DC-7C's, Super Constellations.

Het Verre Oosten bereikt men per KLM zeer snel: over de pool! Naar Canada en Noord-Amerika vliegt men zeer goedkoop, dank zij de extra voordelige 17-daagse retours (van 1 October tot 31 Maart).

